

UDK 811.163.42'282
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 29. VI. 2006.
Prihvaćen za tisak 24. X. 2006.

Sanja Zubčić

Filozofski fakultet u Rijeci
Trg I. Klobučarića 1, HR-51000 Rijeka
szubcic@globalnet.hr

DULJENJA NAGLAŠENOGA VOKALA U SJEVEROZAPADNIM ČAKAVSKIM GOVORIMA

U radu se analiziraju promjene kvantitete naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima. Za razliku od duljenja, kraćenja su naglašanih vokala rijetka i nesustavna. Utvrđuju se tri osnovna tipa duljenja: 1. duljenje u slogu zatvorenu sonantom; 2. duljenje u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom; 3. duljenje u nefinalnome otvorenu slogu. Za svaki se pojedinačni tip duljenja popisuju mjesni govori u kojima jesu ili nisu ovjerena, utvrđuju se njegovi dosezi, intenzitet i posljedice. Iz usporedbe se s odgovarajućim duljenjima u središnjim i jugoistočnim čakavskim govorima utvrđuje diskriminativna važnost pojedinoga tipa duljenja za sjeverozapadne čakavske govore.

1. Uvod

Sjeverozapadni su čakavski govori povezani u jedinstven lingvistički sustav postojanjem specifične akcenatske izoglose nazvane sjevernočakavska metatonija. Radi se o pojavi metatonijskoga cirkumfleksa u dvjema morfološkim kategorijama, prezentu nekih glagola koji su kontinuanta glagola Hammova¹ 1. razreda i 2.a razreda s prošircima osnove *-uje-* i *-ije-/eje-* (< *-ėje-*), tipa *gîne*, *kupûje*, *žutîje/žutêje* i u određenu liku nekih pridjeva, tipa *bogâĩ*, *trbuhâĩ*. Kao cjelina sjeverozapadni čakavski govori oponiraju središnjim i jugoistočnim čakavskim govorima² u kojima izostaje metatonijski cirkumfleks,

¹ O tome vidi u Hamm1974:152–153.

² O podjeli čakavskoga narječja na cjeline veće od dijalekata u literaturi postoje različita mišljenja. Temeljna je razlika u odnosu prema prijelaznome arealu. Dok ga neki (usp. Vermeer 1982:

a koji se međusobno razlikuju refleksom jata. Središnji su čakavski govori jedinstveni prema refleksu jata koji je uvijek ikavsko-ekavski dok sjeverozapadni i jugoistočni kompleks čine govori različitih refleksa jata, pa stoga i različitih dijalekata čakavskoga narječja. Sjeverozapadni su čakavski tako svi govori ekavskoga i buzetskoga dijalekta, dio govora ikavsko-ekavskoga dijalekta i dva ikavska govora smještena u zaleđu Rijeke, govori Klane i Studene, a jugoistočni svi govori ikavskoga i lastovskoga dijalekta. Osim spomenute metatonije sjeverozapadne čakavske govore u akcenatskome smislu određuje i visok stupanj starine u akcenatskoj tipologiji, osobito glagola,³ te uzlazni ton akcenata produljenih u slogu zatvorenu sonantom. Osim toga tipa duljenja primarno kratkih naglašenih vokala u sjeverozapadnim su čakavskim govorima opservirana i duljenja u drugačijim pozicijama, s drugačijim rezultatima i različita dosjega. Ta su duljenja predmetom analize u ovome radu. Analizirani su podatci prikupljeni terenskim radom u osamdesetak sjeverozapadnih čakavskih govora tijekom 2003. i 2004. godine. Iz literature su preuzeti podatci za mjesne govore Orleca⁴ i Orbanića⁵.

U sjeverozapadnim su čakavskim govorima zamjetne promjene kvantitete naglašenoga vokala, kraćenja i duljenja. Kraćenja su naglašenoga vokala riječka i nesustavna, a najčešće se odnose na pokratu vokala naglašena zavinitim naglaskom. Kraćenja su vokala naglašena zavinitim naglaskom kategorijalna i nikada se ne odnose na sve slogove jednako. Tako je u mjesnome govoru Drage Sušačke (Orlići)⁶ zabilježena sustavna pokrata zavinitoga naglasaka na sufiksu *-ina*⁷ gdje se inače ostvaruje, pa su zabilježeni primjeri *črnina*, *teplina*, *starina*, *desečina* i dr. U mjesnome su govoru Klane bilježene dublete u završnim slogovima, najčešće glagolskoga pridjeva radnoga u jednini muž-

289–290) izdvajaju kao samostalan korpus, drugi ističu da «ne postoji ni neka kompaktna srednja zona u kojoj bi se ukrštale sjeverozapadne i jugoistočne crte, jer svaki par dviju takvih izoglosa formira drugačiji prijelazni areal» (usp. Brozović 1998:224).

³ O tome vidi u Zubčić 2006.

⁴ Usp. Houtzagers 1985.

⁵ Usp. Kalsbeek 1998.

⁶ U mjesnome se govoru Drage (Orlići) može govoriti o pokrati zavinitoga naglasaka samo u dubinskoj strukturi. Na sinkronijskoj je razini u tome govoru dokinuta opreka po intonaciji, pa zaviniti naglasak danas nije dijelom njegova akcenatskoga inventara. No, da pokrate nije bilo, na tom bi se mjestu ostvarivao dugi silazni naglasak kao u primjerima *críkva* ili *vráta*.

⁷ U praslavenskome jeziku ovaj je sufiks bio naglašen kratkim naglaskom na ultim i prednaglasnom duljinom (< *-*ina*), dakle imao je istu akcenatsku strukturu kao i primjeri tipa **sūšá*, **crĕkvá*, **jājá* i dr. u kojima ponajprije dolazi do pomaka siline na dugu penultimu i ostvaraja nove akcenatske jedinice – neoakuta. Budući da se u suvremenome govoru Drage u tim primjerima ostvaruje dugi silazni naglasak kao rezultat utruća opreke po intonaciji na dugim naglašenim slogovima (*sūša*, *críkva*, *jāja*), i u primjera je tvorenih sufiksom *-ina* moguće pretpostaviti sljedeći razvoj: *teplína* > *teplina* (> *teplína*) > *teplina*.

koga roda (*bǐu* : *bǐu/bǐu*). Nešto je primjera s takvim pokratama zabilježeno i u buzetskim govorima.

Za razliku od kraćenja, duljenja su naglašenoga vokala u sjeverozapadnim čakavskim govorima znatno češća i usustavljena.⁸ Prema nekim autorima, ona imaju važnost i kao klasifikacijski kriterij u dijalektologiji, osobito čakavološkoj, pa tako autorica monografije o ikavsko-ekavskome dijalektu čakavskoga narječja, Iva Lukežić (1990:102) uz ikavsko-ekavsku refleksaciju jata prema pravilu Jakubinskoga i Meyera duljenja smatra diskriminativnim jezičnim značajkama, ona koja taj sustav čine zasebnim u odnosu na druge. Duljenja spominju i ostali autori koji se bave sjeverozapadnim čakavskim govorima.⁹ S. Vranić u sintezi ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja¹⁰ duljenju primarno kratkoga naglasaka ne pridaje klasifikacijsku važnost jer joj je akcentuacija bila sekundarnim, a ne primarnim instrumentarijem, ali je iz podataka o svakome mjesnome govoru razvidno da su duljenja i u ekavskim govorima vrlo česta. Ističući značajke buzetskoga dijalekta P. Šimunović¹¹ također eksplicitno spominje taj fenomen. Duljenjima su podložni i kratki naglašeni vokali u dvama sjeverozapadnim čakavskim govorima s ikavskim refleksom jata, u Klani i Studeni.¹² Usprkos brojnosti radova u kojima se autori eksplicitno ili implicitno bave duljenjima u pojedinim sjeverozapadnim čakavskim govorima ili skupinama govora, sustavniji je prikaz duljenja kao fonološkoga fenomena koji razotkriva razloge takvih duljenja i njihovu dubinsku strukturu dao tek 2003. godine američki slavist Keith Langston.

Duljenja primarno kratkoga naglašenoga vokala različita su porijekla, dosega, intenziteta i posljedica. Duljenje je načelno moguće zbog dubinske, dvomorne strukture svakoga prozodema. Pri duljenju se aktivira prazna mora koja postoji kao potencija, a ovisno o tome ostvaruje li se silina nakon aktivacije prazne more na prvoj ili drugoj mori, produljeni je naglasak silazne (ako je silina na prvoj mori) ili uzlazne intonacije (ako je silina na drugoj mori). Iz toga

⁸ U ovome se radu neće analizirati duljenje u primjerima tipa *mêd:mêda*, *nôs:nôsa* jer je ono svojstveno svim čakavskim govorima pa kao takvo nije razlikovno za sjeverozapadne čakavske govore koji su predmetom ovoga istraživanja. Takvo je duljenje poznato pod nazivom kompenzacijsko duljenje (*compensatory lengthening*), a o razlozima njegove pojave, dosezima među slavenskim jezicima i odnosima s ostalim duljenjima vidi više u Timberlake (1983a:207–235 i 1983b:293–319); Langston (2003:169–186).

⁹ Zbog brojnosti takvih radova istaknut će se samo sintetski radovi, tj. oni koji predstavljaju dijalekte koji u cijelosti ili djelomično čine sjeverozapadne čakavske govore.

¹⁰ Usp. Vranić 2005.

¹¹ Vidi u Šimunović 1970. i 1976.

¹² Vidi u Lukežić 1998.

proizlazi da je duljenju jednako podložan svaki naglašeni vokal, što nije točno. Prema nekim tumačenjima duljenje je način “rasterećenja” sloga. Čini se da nije svaki slog jednako prozodijski obilježen. “Zatvoreni je slog obilježen ili ‘težak’ u odnosu na vanjski, početni ili završni” (Junković 1973:21). Takvim je poimanjem sloga protumačena snažna tendencija u svim sustavima hrvatskoga jezika za duljenjem kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom,¹³ te tendencija zamjetna u nekim čakavskim govorima da se dulji naglašeni vokal u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom.¹⁴ U suvremenoj se literaturi takva duljenja tumače drugačije. Naime, duljenja su u zatvorenu slogu u suprotnosti s općom tendencijom, zabilježenom u svim jezicima, da su vokali u zatvorenu slogu obično kraći od onih u otvorenu.¹⁵ Ona su, prema novim derivacijskim fonološkim teorijama rezultat potencijalne morne strukture konsonanta ili sonanta koji zatvara slog mora kojega se može aktivirati u tzv. *coda position*.¹⁶

Dok su duljenja kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom i u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom određena strukturom sloga, množinom se izdvajaju duljenja uvjetovana pozicijom sloga. Iz analize će takvih duljenja, uvijek u otvorenu slogu, biti razvidno da su najčešća duljenja u središnjemu, a potom u početnome slogu. Razvidno je, dakle, da se u sjeverozapadnim čakavskim govorima može govoriti o trima tipovima duljenja:

- a. duljenje u slogu zatvorenu sonantom
- b. duljenje u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom
- c. duljenje u nefinalnome otvorenu slogu.

Ta se tri tipa duljenja međusobno razlikuju po starini i posljedicama. Duljenje u slogu zatvorenu sonantom je općejezično, najstarije, ono je bilo činjenicom starohrvatskoga jezika, dapače jedna je od ključnih izoglosa koja razluču-

¹³ Radi se ipak o specifičnoj situaciji. Naime, sonanti imaju u jednakoj mjeri zastupljeno inherentno distinktivno svojstvo vokalnosti i konsonantnosti, pa se u okolnostima pojave kratkoga naglašenoga vokala ispred sonanta, po Junkovićevu vrlo prihvatljivu tumačenju sonant ponaša kao vokal i daje vlastitu moru vokalu koji se stoga dulji. Pritom se u sjeverozapadnim čakavskim govorima s očuvanom tonskom opozicijom ostvaruje zavnuti naglasak. To je ujedno i jedna od ključnih izoglosa koja sjeverozapadne čakavske govore odvaja od jugoistočnih u kojima se aktivira prva mora, pa je rezultat takva duljenja dugi silazni naglasak.

¹⁴ U takvu su slogu moguće i konsonantske promjene, prema kojima se napetiji konsonant zamjenjuje drugim manje napetim konsonantom ili se reducira, opet kao posljedica strukture čakavskoga sloga. Takvu pojavu M. Moguš (1977:85) tumači *teorijom lakšega izgovora*.

¹⁵ O tome vidi više u Maddieson, I. (1997) *Phonetic Universals*, u: Hardcastle, W. J.; Laver, J. (urednici), *The handbook of phonetic science*, Oxford. i Hayes, B. (1995) *Metrical stress theory. Principles and case studies*, Chicago (citirano prema Langston 2003:170).

¹⁶ Takvu teoriju tumači i ovjerava na materijalu prikupljenu u čakavskim govorima K. Langston. Usp. njegov rad otisnut 2003. godine.

je sjeverozapadni od jugoistočnoga čakavskoga kompleksa, ali ne postojanjem i nepostojanjem, već različitim rezultatima: u jugoistočnome je čakavskome rezultat takva duljenja dugi silazni naglasak, a u sjeverozapadnim čakavskim govorima s očuvanom tonskom oprekom zaviniti. Potvrda su tomu i iste kvalitativne mijene produljena vokala kakve se ostvaruju na etimološki dugim slogovima. U suvremenim su sjeverozapadnim čakavskim govorima vokali u produljenim slogovima po artikulaciji, funkciji i mijenama kojima su podložni potpuno identični etimološki dugima. Nešto su mlađa i stupnjem zahvaćenosti punktova manje sveobuhvatna duljenja u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom. Ona su karakterističnija za otočne govore, a u sjeverozapadnim se čakavskim govorima uglavnom odnose na pojedinačne leksikalizirane primjere. Najmlađa su duljenja u otvorenu slogu, što je očito po rezultatima duljenja. Produljeni vokali najčešće ne dosižu kvantitetu etimološki dugih i najčešće ih ne prate kvalitativne promjene koje se događaju na etimološki dugim vokalima. Dakle, za razliku od prethodnih dvaju tipova duljenja koji su završeni i rezultati kojih su izjednačeni s postojećim naglasnim jedinicama u stavu, proces duljenja u otvorenu slogu još traje, a njegove će se jedinice, moguće je pretpostaviti, tek naknadno fonologizirati.

Duljenju naglašenih vokala nisu jednako podložne sve jedinice vokalnoga sustava, a ono djelomično ovisi i o njihovu podrijetlu. Promjenama kvantitete najčešće su podložni nevisoki vokali *a*, *e*, *o*, ali i oni s nejednakim intenzitetom.¹⁷ Podložnost duljenju može biti uvjetovana i podrijetlom vokala pa se tako primjerice u creskim i sjevernoločinskim govorima na primarno kratkim vokalima *a*, *e*, *o* pri sekundarnu duljenju u nefinalnim slogovima ostvaruje zaviniti naglasak, izuzev na vokalu koji je podrijetlom od poluglasa.¹⁸

Specifična su akcenatska duljenja u otvorenu slogu jer su različita intenziteta pa su u nekim govorima jedva zamjetna, dok su u drugim zamjetna, ali se produljeni naglasak kvantitetom razlikuje od primarnoga dugoga. Potonjih je slučajeva među sjeverozapadnim čakavskim govorima podložnim promjenama kvantitete naglašena vokala najviše. Među njima također postoji razlika. Naime, u govorima u kojima kvaliteta vokala ovisi o prozodijskim odrednicama toj promjeni najčešće nisu podložni produljeni vokali, pa se tako primjerice u mjesnome govoru Ustrina gotovo sustavno svaki dugi naglašeni *a* artikulacijski zadržava, ali su tomu podložniji primjeri s etimološki dugim *a* od onih u kojima je *a* sekundarno produljen (*krāva*, *štāle*, ali i *kāmik*). U drugim su pak sustavima

¹⁷ Budući da će se u nastavku analizirati svi tipovi duljenja u svim punktovima obuhvaćenim ovim istraživanjem, ovdje se to neće specificirati.

¹⁸ O tome vidi više u raspravama H. P. Houtzagersa o creskim govorima.

kvalitativnim promjenama jednako podložni primarni i sekundarni dugi vokali. Pri utvrđivanju se kvantitete i intonacije produljenih otvorenih slogova javljaju dva temeljna metodološka problema. Prvi se odnosi na nemogućnost egzaktnoga mjerenja kvantitete produljenih slogova. Naime, u nedostatku mjernih instrumenata, terenski je istraživač prinuđen ponuditi zaključke izvedene vlastitim slušnim aparatom koji se pritom razlikuje od istraživača do istraživača ili pak i u istoga istraživača ovisno o stečenome iskustvu. Stoga te opservacije imaju dozu paušalnosti i nepreciznosti. U svijetu postoje posebni aparati i računalni programi kojima se slušne senzacije istraživača mogu egzaktno provjeriti ili opovrgnuti.¹⁹ Takva bi egzaktna analiza (vjerojatno) pokazala razlike u kvantiteti produljenih od primarno dugih naglašenih vokala. Drugi je osobit problem nesustavno bilježenje intonacije i kvantitete produljena naglasaka. Ovaj se problem djelomično nadovezuje na prvi problem stoga što se produljeni naglasak u nemogućnosti njegova razlikovanja od pravoga dugoga u stručnoj literaturi najčešće bilježi kao dugi naglasak ili jedan od dvaju dugih naglasaka ako je očuvana tonska opozicija.²⁰ Interpretacija takvih podataka može dovesti do pogrešnih rezultata, ponajprije u određenju distribucije primarno dugih naglasaka. Rijetki su istraživači koji su bilježili te razlike.²¹ I ovdje se, kao i u inim drugim slučajevima u fonologiji radi o miješanju jezičnih razina. Produljeni su naglasci određeni pozicijski, rjeđe etimološki i pripadaju fonetskoj, a ne fonološkoj razini. Oni nisu novi prozodemi već statusom odgovaraju onome što se na fonološkoj razini nazivlje alofoni, a na morfološkoj alomorfi. Stoga bi ih u fonološkome opisu valjalo bilježiti kratkima, kao što primjerice alofon [ŋ] bilježimo grafemom koji se bilježi fonem /n/. No, svaki bi dobar dijalektološki opis bio krnj bez takvih podataka, pa ih valja registrirati opisom ili pak grafički, posebnim znakom da se produljeni naglasak razlikuje od etimološki dugoga. Takva duljenja kadšto mogu biti toliko usustavljena da u procesu fonologizacije primarno fonetskih akcenatskih jedinica mijenjaju osnovnu prozodijsku strukturu nekoga sustava. Tada te jedinice postaju činjenicom fonološke razine i takvima ih treba određivati. U istraživanju je akcenatskih tipova način bi-

¹⁹ Usp. primjerice računalni program Praat 4.2.16 za Windowse koji analizira naglasni sustav tzv. wave dokumenata dobivenih tako da se snimljeni materijal prenese u digitalni medij na 22,000 Hz. O toj tehničkoj strani vidi u Greenberg 2005:2, bilj. 2.

²⁰ Većina istraživača to čini, pa primjerice M. Moguš za mjesni govor Brseča bilježi ostvaraje *otâc, lovâc, ogânj* (1993:316), a H. P. Houtzagars za govor Orleca *kopâla, krâva*. Razlika među tim ostvarajima ipak je znatna. Dok je u Orlecu slušno teško opservirati razliku između etimološkoga naglasaka i onoga sekundarnoga, u govoru je Brseča ta razlika znatna.

²¹ Takav je primjerice P. Šimunović koji u upitniku za Hrvatski dijalektološki atlas ispunjenju za govor Boljuna produljeni naglasak (ali samo na novim distribucijskim mjestima) bilježi drugačije, dvjema kosim crtama vrhom usmjerenim udesno.

lježenja naglasaka produljene artikulacije vrlo bitan. Bilježi li se taj naglasak znakom za jedan od dvaju dugih naglasaka u sustavu, to može imati posljedice po klasifikaciju u akcenatske tipove i podtipove. Ako je temeljni klasifikacijski kriterij za akcenatsku tipologiju mjesto naglasaka,²² to nije relevantno, no ako je to sprega mjesta i vrste naglasaka,²³ razlike su znatne, a dobiveni sustav znatno opterećen i nefunkcionalan. Stoga će se u ovome radu detaljno razložiti tipovi duljenja po pojedinačnim punktovima, a produljeni će se naglasak bilježiti dvjema kosim crtama vrh kojih je usmjeren udesno. Izuzimaju se oni sustavi u kojih su produljene naglašene jedinice artikulacijski i funkcionalno izjednačene s jednim od dvaju dugih naglasaka, dakle fonologizirane, kakav je primjerice slučaj u creskim govorima.²⁴

Duljenja su kratkoga naglašenoga vokala različita intenziteta pa dok su u nekim govorima *sporadična* i mogu se povezati s leksikalizacijom, u drugima su *fakultativna*, što znači da se ne ostvaruju sustavno, odnosno, da se na istome mjestu jednom ostvaruje kratki, a drugi put produljeni naglasak. Treći je, najviši stupanj intenziteta *načelno obvezatno* duljenje.²⁵

2.1. Duljenje kratkoga vokala u slogu zatvorenu sonantom

Sjeverozapadni se čakavski govori bitno ne razlikuju po dosegu toga duljenja. U najvećem se njihovu broju sustavno dulje naglašeni i nenaglašeni (ako je očuvana opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima) vokali u slogu zatvorenu sonantom. Duljenje se ostvaruje u unutrašnjemu i u vanjskome slogu.

²² Klasifikacijom prema mjestu naglasaka dobivena su tri akcenatska tipa imenica (a. sa stalnim mjestom naglasaka na osnovi, b. sa stalnim mjestom naglasaka na nastavku i c. s pomičnim mjestom naglasaka.) i tri akcenatska tipa glagola (a. sa stalnim mjestom naglasaka na vokalu osnove, b. s recesivnim pomakom mjesta naglasaka i c. s naglaskom na vokalu nastavka).

Takvu je akcenatsku klasifikaciju postavio Stang (1965:56–61), a ona postaje poticajem većini stranih slavista za uspostavljanje nove ili materijalu primjerene klasifikacije. Usp. npr. Staniewicz 1993:26, Langston 1998:46, Kalsbeek 1998:76, bilj. 3 i dr.

²³ Spregom su kriterija mjesta i vrste naglasaka dobivena četiri osnovna akcenatska tipa:

1. isti naglasak na istom mjestu u oblicima iste riječi
2. različiti naglasci na istom mjestu u oblicima iste riječi
3. isti naglasak na različitom mjestu u oblicima iste riječi
4. različiti naglasci na različitom mjestu u oblicima iste riječi.

Ovu je akcenatsku tipologiju uspostavio M. Moguš (1966:5–153.), a u svojim su je radovima primjenjivali njegovi učenici, usp. npr. radove Mire Menac-Mihalić (1995:247–251. i 1996:9–41).

²⁴ O statusu tih jedinica u creskim govorima, osobito u govoru Orleca vidi u radovima H. P. Houtzagersa.

²⁵ Tu je klasifikaciju uspostavila i ovjerila na ikavsko-ekavskim govorima Iva Lukežić (1990:84–85).

Kako je već prije navedeno, duljenje u slogu zatvorenu sonantom ima značajke općejezičnoga, a karakterizira sjeverozapadne čakavske govore u cjelini. U sjeverozapadnim čakavskim govorima u kojima je potpuno očuvana opreka po intonaciji na dugim naglašenim slogovima rezultat je duljenja primarno kratkoga naglasaka u slogu zatvorenu sonantom zavnuti naglasak (npr. *kotāl*, *Vazām*, *molīl* i dr. kako je u u govoru Kastva), dok se u sustavima s djelomično ili potpuno dokinutom oprekom po intonaciji na tom mjestu ostvaruje dugi silazni ili dugi naglasak (npr. *kotāl*, *Vazām*, *kopāl* u govoru Grižana s dokinutom oprekom po intonaciji samo u završnim slogovima i *ogānj*, *došāl*, *debēl* u govoru Selca s potpuno dokinutom oprekom po intonaciji). U pojedinim se mjesnim govorima u slogu zatvorenu sonantom može ostvarivati i kratki naglasak, no takvi okazionalni ostvaraji samo potvrđuju sustavnost pravila. U takvim govorima redovito se, u primjerima istoga tipa ostvaruje i dugi naglasak. Budući da duljenje u slogu zatvorenu sonantom karakterizira većinu sjeverozapadnih čakavskih govora, razlikovni su oni u kojima ono izostaje pa će se ovdje suprotno metodologiji primijenjenoj pri opisu ostalih dvaju duljenja, a prema načelu funkcionalnosti izdvojiti samo sustavi u kojima ono izostaje u cijelim kategorijama.

Tako u creskim i sjevernološijskim govorima načelno izostaje duljenje u slogu zatvorenu sonantom na vokalu podrijetlom od poluglasa: Belej (*koṭēl*, *ogēnj*, *prišēl*), Beli, Dragozetići (*koṭac*, *dolac*, *Vazān*), Orlec (*ogēnj*, *koṭēl*, *prišēl*), Ustrine (*kabāl*, *ogānj*), Valun (*koṭēl*, *ogēnj*), Nerezine, Punta Križa (*ogānj*, *koṭāl*, *našāl*), Sv. Jakov (*Vazām*, *prišāl*). U svim navedenim govorima izostaje i duljenje pred sonantom u 1. l. jd. prezenta tipa *pijēn*, *lejēn*, *tečēn*, *padēn* i dr., te u pridjeva s dočelnim *-af* i *-if* (*boležjŷf*, *Betkǎf*), u pridjevskih zamjenica s dočelnim *-ov* koji se u navedenim govorima ostvaruje kao *takǎf*, *ovakǎf*, *kakǎf* i u posvojnih zamjenica tipa *njegǎf*. Izostanak je duljenja kratkoga naglasaka na nastavku 1. l. jd. prezenta potvrđeno i u krčkim govorima Juranđvora, Vrbnika (*pijēn*, *tūčēn*) i Omišlja (*sīčēm*, *mēzēm*). U Dobrinju sam bilježila oblike s dugim naglaskom.

Pred sonanton *n* u 1. l. jd. prezenta glagola tipa *pīt*, *tūc*, *krās* i dr. izostaje duljenje i u žminjskim govorima Orbanića, Hrusteta i Jurića (*pijēn*, *tūčēn*, *krādēn*), s time da su u potonjim dvama zabilježeni dubletni ostvaraji. Isto se potvrđuje u bužetskim govorima²⁶ (*pečēn/pečēn*, *tučēn/tučēn*) u kojima se najčešće ne dulji niti slog koji je etimološki bio zatvoren kojim drugim sonantom (imenice: *pustū/pustōu/pustǎv*; *pluvān*; prilozi: *pǎu/pǎv* ‘pola’; gl. pridj. radni

²⁶ Istraženi su mjesni govori Ročkoga Polja kao reprezentant ročkoga tipa govora, Erkovčića kao reprezentant humskoga tipa govora, Krbavčića kao predstavnik drašćićke skupine i Pračane govor koje predstavlja govore sovinjske skupine. O podjeli govora bužetskoga dijalekta vidi više u Grah 2002:20.

m. r. jd. *pučèl*, *hudiu/huđiv*). Ovom se značajkom buzetski govori bitno razlikuju od ostatka sjeverozapadnih čakavskih, ali i uopće čakavskih govora.

Analizirajući detaljno sve tipove duljenja u ikavsko-ekavskim govorima, I. Lukežić taksativno nabraja sve primjere u kojima duljenje nije provedeno.²⁷ Iz te je analize razvidan porast broja takvih primjera u otočnome arealu i ostalim rubnim zonama ikavsko-ekavskoga dijalekta koje nisu sjeverozapadne čakavske. Isto sam zamijetila i za svojega istraživanja u autohtonim krčkim govorima Omišlja,²⁸ a osobito Vrbnika u kojima je kratki naglasak sporadično zabilježen u Ijd. imenica muškoga roda tipa *koncèm/koncèn*. Čini se da i duljenje u slogu zatvorenu sonantom slabi prema rubovima prostora što ga teritorijalno zauzima koji jezični sustav, u ovome slučaju sjeverozapadni čakavski.

Glede dosega ovoga tipa duljenja moguće je zaključiti da ono karakterizira sjeverozapadne čakavske govore u cijelosti, da izostaje u malobrojnim mjesnim govorima redovito smještenim na rubu prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, ali ni ondje ne sustavno, već sporadično u točno određenim kategorijama ili pod određenim uvjetima. Tako duljenje u slogu zatvorenu sonantom najčešće izostaje:

1. na vokalima podrijetlom od poluglasa
2. u 1. l. jd. prezenta najčešće jednosložnih glagola tipa *pùt*, *tùć*, *kràs(t)*, *pàs(t)*, *tèć* i dr.
3. u pridjeva s dočelnim *-av* i *-iv*, pridjevskih i posvojnih zamjenica s dočelnim *-ov*.²⁹

Duljenje u slogu zatvorenu sonantom događa se i u nenaglašenim slogovima. Tu je mijenu teže pratiti s obzirom na često dokinuće opreke po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, no zamjetno je da je ono u suvremenim sjeverozapadnim čakavskim govorima nejednaka intenziteta. U govorima je grobničke skupine duljenje u slogu zatvorenu sonantom još uvijek aktivno što je razvidno iz leksema koji u sustav ulaze tek posljednjih desetljeća poput *kōmpjütēr* ili *āntēna*. Ti isti leksemi u konzervativnim susjednim govorima kastavske skupine, u kojima je također očuvana opreka po kvantiteti u slogu ispred i iza naglašenoga glase *kompjüter* ili *antēna*. Katkad je ista tendencija opservirana i u starijih primljenica. Tako primjerice u konzervativnim kastavskim govorima koji još dobro čuvaju nenaglašene duljine ispred i iza naglasaka ime ribe incun glasi

²⁷ Usp. Lukežić 1990:66–68.

²⁸ Zabilježen je ostvaraj *Vežèm*.

²⁹ U pojedinim se sjeverozapadnim čakavskim govorima navedeni dočeci ostvaruju kao *-af*, *-if* i *-of*.

minćôn, dok je u grobničkom vokalu u nenaglašenu slogu zatvorenu sonantom *n* dug i glasi *mīnćôn*. Takvi su slučajevi znatno rjeđi od prvoavedenih.

2.2. Duljenje kratkoga vokala u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom

U dijelu je sjeverozapadnih čakavskih govora opservirano duljenje u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom. Dok se u slogu zatvorenu sonantom mogu duljiti svi vokali, ovome su duljenju najčešće podložni samo nevisoki vokali *a*, *e*, *o*.

S obzirom na položaj primarno kratkoga sloga, ovakvo je duljenje moguće: a) u završnom slogu dvosložnih i višesložnih riječi tipa *otāc* > *otāc/otāc/otāc*, i b) u jednosložnih riječi (*pōp* > *pōp/pōp/pōp*). Budući da doseg toga duljenja nije jednak, odnosno da se u konkretnim mjesnim govorima kratki slog ne mora nužno duljiti u obama položajima, možda bi metodološki bilo preciznije spoznavati ih kao dva zasebna tipa duljenja.

Tako je:

- U mjesnim govorima Vrbnika i Omišlja I. Lukežić (1990:69) gotovo sustavno opservira duljenje u tipu a), no za vlastitih ga terenskih istraživanja nisam čula. Moguće je da je ono utrulo u vremenskom rasponu od dvadesetak godina koliko je proteklo među dvama istraživanjima. Slično je potvrđeno i za mjesni govor Brseča.
- U creskim su govorima Beloga, Beleja, Dragozetića, Valuna i Ustrina sustavna duljenja u infinitivu jednosložnih glagola tipa *cvēst*, *bōst*, *mēst*.
- U dvama sjevernološinskim govorima Nerezina i Sv. Jakova zabilježena su duljenja u obama tipovima, ali nesustavno. U obama su govorima zabilježeni ostvaraji *kolāc*, *konāc*, *telāc*, ali u Nerezinama i *otāc*, *kotāc*, a u Sv. Jakovu i *živōt*. U Nerezinama je zabilježena akcenatska dubleta *māsline* i *muāsline*, dok je u Sv. Jakovu ostvaren samo oblik s kratkim naglaskom. Upitno je, međutim, kako odrediti razloge duljenja u ovome primjeru. Definira li se tipičnom konsonantskom skupinom onaj slijed kojim može započeti kakav drugi leksem,³⁰ onda bi slijed *sl* imao status konsonantske skupine jer je u istim govorima ovjeren primjerice riječ *slina*, pa ovaj primjer uopće ne bi bio potvrdom za ovaj tip duljenja već za duljenje u otvorenome nefinalnome slogu.

³⁰ O tome vidi više u Turk 1992.

Ako se pak tipičnom konsonantskom skupinom smatraju samo primarni sljedovi *sp, st, sk, šp, št, šk, zb, zd, zg, žb, žd, žg*, onda je slogorazdjel *mas-li-na* pa se radi o duljenju u slogu zatvorenu konsonantom. Radi se o čestom metodološkome problemu koji će se kasnije detaljnije eksplicirati. Duljenje nije sustavno ni u infinitiva s dočetnom konsonantskom skupinom pa se ostvaruje *mliēs* ‘mljeti’, ali *klàst* ‘staviti’ i *kràst*. Budući da je rezultat takva duljenja u creskim i sjevernoločinskim govorima dugi silazni naglasak, ostvaraji sa zavnutim naglaskom rezultat su drugoga duljenja.

- Duljenje po tipu a) činjenicom je istočnih labinskih govora Vozilića, Plomina, Nedešćine i Labina. Zabilježeni su ostvaraji tipa *konāc, dolāc, otāc, kolāc*,³¹ ali *petāk, živōt*. Relikti su toga duljenja opservirani u i mjesnome govoru Brseča.³²

- U govorima je Boljuna i Semića zabilježeno nešto potvrda, ali se ne može govoriti o sustavnoj pojavi. Tako je u Boljunu ostvareno *pās* ‘pasti’, *tās* ‘tast’, ali i *donēs, pomūs* i *pōs* ‘post’. U Semiću je pak nešto češće duljenje po tipu b) *konāc, otāc, udovāc*, ali *pietāk, živōt, muačāk*. Opservirala sam i duljenje u finalnome slogu infinitiva u glagola tipa *kantāt*, ali je *koalāt, kupovāt*. To, međutim, nije rezultat duljenja već vjerojatno ujednačavanja naglasaka s naglaskom u paradigmi prezenta.

- U bužetskim je govorima mjesta imenom Krbavčići, Ročko Polje, Erkovčići i Pračana sustavno provedeno duljenje po a-tipu pa su ovjereni primjeri tipa *kunōc, lonōc/lunāc, utāc, kulāc* i dr.

Sporadičnih primjera ima i u ostalim govorima, ali su oni rezultat leksikalizacije i nisu usustavljeni, pa stoga ovdje nisu uzeti u obzir.

Iz navedenoga je moguće zaključiti da duljenje ovoga tipa, spoznava li se u cijelosti, nije karakteristično za sjeverozapadne čakavske govore jer se ostvaruje unutar malobrojnih oaza i najčešće nije sustavno. Analiziraju li se zasebno podtipovi duljenja, razvidno je da je nešto češće duljenje po tipu a) u slogovima zatvorenim konsonantom. Unutar toga podtipa izdvajaju se leksemi sa sufiksom *-ac* (< *-æc*) na vokalu je kojega duljenje znatno češće od duljenja u ostalim primjerima. Produljeni je vokal *a* podrijetlom od poluglasa, a da je podrijetlo vokala bitno za akcentuaciju svjedoče i svi creski govori u kojima se konti-

³¹ Budući da u labinskim govorima rezultat duljenja nije ni kvantitetom ni intonacijom jednak dugom/dugim naglasku/naglascima u sustavu, taj se fonetski ostvaraj bilježi drugačije.

³² M. Moguš sustavno bilježi duljenje u finalnim zatvorenim slogovima i to znakom za dugi silazni naglasak (1993:317). Tijekom vlastitoga istraživanja opservirala sam spomenuto duljenje, no ono je danas mnogo rjeđe, a s obzirom na neznatnu produljenost, nikako se ne bi mogao bilježiti tim znakom.

nuanta vokaliziranoga poluglasa (*a* ili *e*) ne dulji u slogu zatvorenu sonantom. Radi se, dakle, o dvjema suprotnim tendencijama koje ukazuju na akcenatsku specifičnost vokala razvijenih iz poluglasa. Duljenje je toga podtipa gotovo sustavno ovjereno u središnjim čakavskim govorima. Tako M. Hraste u mjesnome govoru Oliba bilježi primjere *otôc*, *kolôc*, *dolôc*, a u lošinjskim sam govorima Ćunskoga i Veloga Lošinja zabilježila *otoâc*, *konoâc*, *kotoâc* i dr. Moguće je stoga zaključiti da su duljenja u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom, a osobito ona u završnome slogu višesložnih riječi karakterističnija za središnje čakavske govore. U sjeverozapadnim su čakavskim govorima ona rijetka, a nešto se sustavnije ostvaruju samo u otočnome arealu, na prostoru razgraničenja među dvama sustavima.

Analizom je primjera koji su zahvaćeni ovim tipom duljenja u sjeverozapadnim čakavskim govorima utvrđeno da se najčešće dulje:

1. imenice sa sufiksom *-ac* (po *a*-tipu duljenja)
2. jednosložni infinitivi te prefigurani glagoli kojima je osnova jednosložni infinitiv (*mûst* i *pomûst*).

2.3. Duljenje kratkoga vokala u nefinalnome otvorenu slogu

Duljenje se kratkoga vokala u otvorenu slogu unutar pojedinoga sustava inaugurira u središnjim slogovima trosložnih i višesložnih riječi, potom se širi na početne slogove. Ovome su duljenju, kao i prethodnonavedenome, u različitome dosegu podložni vokali *a*, *e* i *o*. Prema rezultatima I. Lukežić,³³ koji se preklapaju s mojima, ovakvo duljenje nije činjenicom ikavsko-ekavskih govora smještenih u kopnenome dijelu sjevernoga Hrvatskoga primorja, dakle izostaje u prostoru omeđenu Novim Vinodolskim na istoku, Brestovom Dragom na sjeveru i Grobnišćinom na zapadu; ono izostaje i u kontinentalnih ekavskih govora trsatsko-bakarskoga tipa (Kukuljanovo, Ponikve, Škrljevo, Krasica, Praputnjak) i u gradskim naseljima Rijeke koja su dio toga sustava, Trsatu, Donjoj Vežici i Zametu, te u govorima kastavske skupine i u dijelu govora matuljske skupine. Izglosa dalje ide do Zvoneće i potom se kraj Kraja spušta do mora ostavivši neizmijenjene i sve govore lovranskoga tipa (Lovran, Ika, Ičići, Dobreć, Oprič, Tuliševica i Liganj). Svi punktovi smješteni zapadno od te linije podložni su u većoj ili manjoj mjeri duljenju kratkoga vokala u nefinalnome otvorenu slogu. Ono se sporadično potvrđuje i istočno od te linije, ali samo u govorima koji su smješteni na rubovima lingvistički i geografski kompaktnih sustava. Ta-

³³ Usp. Lukežić 1990:74. Autorica bilježi izolirane primjere u Driveniku, Senju i Benkovcu Fužinskome.

kvi su mjesni govori Hreljina i Drage Sušačke (Orlići) koji kao ikavsko-ekavski punktovi omeđuju izoliranu cjelinu kontinentalnih ekavskih govora ili pak mjesni govori Klane i Lipe smješteni na samome sjeveru prostora što ga zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori.

U stratifikaciji duljenja u nefinalnome otvorenu slogu punktovi će se navoditi prema dosegul duljenja u smislu broja vokala koji su mu podložni, slogova u kojima su potvrđeni i kvantitete produljena vokala.

A) Dulji se samo vokal *a* i to samo u središnjemu slogu trosložnih i višesložnih riječi, a slog je tek neznatno produljen. Tako je:

- u ekavskim govorima smještenim iznad Bakarskoga zaljeva (Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Praputnjak), omeđenim dvama ikavsko-ekavskim punktovima, Dragom (Orlići) i Hreljinom: *bogāta*, *siromāšno*, *nogāmi(n)*, *magārac*, *bižāle*, *kantāle*, *zablātil kopālo*, *mučāla*, *zaplākala*, *nogāvica*, *siromāha*. Duljenje je nešto jačega intenziteta u Praptunjaku i Hreljinu;
- u govorima mošćeničkoga tipa naselja imenom Kraj, Kalac i Mošćenice: *kāntāli*, *lūlālo*, *zubāta*, *rukāmi*, *nogāmi*.

B) kao A) ali je duljenje ovjereno i u početnome slogu dvosložnih i višesložnih riječi. Tako je:

- u mjesnome govoru Lipe: *nogāmi*, *bogātu*, *bižāla*, *kopālo*; *pālac*, *čāća*, *kāmik*
- u mjesnome govoru Brseča: *rukāmi*, *glavāmi*, *kopāla*, *mešālo*, *pogāča*; *krāva*, *štāla*, *bāba*, ali *Mārtina*, *kāmik*, *brātun* Ijd.
- u dvama istarskim ikavsko-ekavskim govorima³⁴ Kožljaka i Jasenovika: *māma*, *jābuka*, *pālac*, *čāval*, *čāća*, *kopāla*, *zduāla*, *nogāmin*, *rukāmin*
- u labinskome govoru mjesta Mali Golji: *plākala*, *jābuka pālac*, *čāval*, *kāmik*; *nogāmi*, *rukāmi* i Gornji Rabac: *pālac*, *čāval kāmik*, *plākala*, *boyāto*, *noyāmi*, *rukāmi*
- nesustavno u mjesnome govoru Boljuna: *lākat*, *māceha*, *mučāli*, *smejāla*, *cikālo*, ali i *plākala*, *krāva*, *zablātilo*, *sestrāmi*.

³⁴ Takvo se duljenje, u istome ili većemu opsegu potvrđuje i u ostalim ikavsko-ekavskim istarskim govorima koji nisu dijelom sjeverozapadnih čakavskih govora. Tako je u Pićnu zabilježeno: *plāće*, *lāje*, *māma*, *nogāmi*, *pitāla*, u Gologoričkome Dolu: *lāje*, *plāće*, *krāva*, *tovāri*.

C) Dulje se vokali *a* i *e*, i to samo u početnome i središnjemu slogu. Tako je: u labinskim govorima, ali različita intenziteta. Tako je u mjesnim govorima Plomina (*plākala, najāla, kāmik, nogāmin, rukāmin, zelenjāva, ponedējak, mēsto, cēsti, sęstra*) i Vozilića (*pāmeti, kāmik, plākala, bogāti, nogāmin, rukāmin, debēla, recēmo, mēsto*) obvezatno samo duljenje vokala *a* u središnjemu slogu, dok su sva druga duljenja sporadična i nesustavna i alterniraju ostvaraji bez duljenja. U mjesnome je govoru nešto zapadnije Nedešćine znatno sustavnije duljenje vokala *e* u nefinalnome slogu (*pālac, kāmik, čāval, plākala; nogāmi, rukāmi, mēsec, mēsto sęstra, sędan, tręten* Ljd., *pomēla, kunēmo*).

D) Načelno se obvezatno dulje vokali *a* i *e* u nefinalnim otvorenim slogovima, ali se fakultativno dulje i ostali vokali. Tako je:

- u mjesnome govoru Labina: *plākala, brāt, brāta, pālac, cāval, kāmīc, nogāmi; rukāmi; prēteli, zrēzat, urēh; rīvala, rīvat; mōlimo; krūšva*
- među pazinskim govorima³⁵ u mjestima imenom Škopljak:³⁶ *pāmeće* Ljd., *rāmen, jābukami, pālac, čāval, krāva, kāmik, čāca, nogāmi, rukāmi; brēmen, mēsto, debēla*, ali *jakēto* Ajd., *metēmo, kūnēmo; hītī, rīni* 2. l. jd. imp., *sīra* Gjd.; *pūkne, obūla; ōko* (Duljenje je obvezatno na vokalima *a* i *e*, nešto manje sustavno na visokim vokalima *i* i *u*, a rijetko i sporadično na vokalu *o*); Pazin: *zāmeš, lāhat, māčeha, bižāla, mučāli, smejāla, koščāmi; sležēna, kolēno, donesēmo, donēsa, donēsen, želēzo; pōpel, živōta* (Vokali *a* i *e* se načelno sustavno dulje u nefinalnim slogovima, a vokal *o* sporadično);
- u mjesnome govoru Semića:³⁷ *brāt, brāta, kāmik, rāmene* Ljd., *krāva; bogāto* Ajd., *kantāla, kopāt, kantāt, mēsto, debēla, centimētri; sabōta,*
- među govorima buzetskoga dijalekta³⁸ u mjestima imenom: Pračana: *pālac, krāva, brāta, plākat, bugāta, ležāla, mēsto, debēla, susēda;*

³⁵ U ekavskome govoru Gologoričkoga Dola, kao ni u ikavsko-ekavskome njegovu dijelu, nisam zabilježila primjere s duljenjima vokala.

³⁶ U mjesnome je govoru Škopljaka duljenje vokala *a* obvezatno, a ono se sve više širi i na finalni slog pa su zabilježeni i primjeri *otāc, konāc*, ali i *pietāk*.

³⁷ Duljenje je vokala *a* toliko sustavno da su zabilježeni i ostvaraji poludugoga naglaska u finalnome slogu. Inače se kratki naglašeni vokali nešto dulje artikuliraju, čime se mjesni govor Semića približuje buzetskim govorima, a i teritorijalno ih kontinuiraju.

³⁸ U literaturi se uvijek kao jedna od temeljnih značajki buzetskoga dijalekta ističe njegov akcenatski sustav (usp. npr. Šimunović 1970 i 1976, Vranić 2005, Lisac 2001 i dr.) u kojem je dokinuta i opreka po kvantiteti. To je dokinuće posljedica spomenutoga duljenja, a sustavno je onoliko koliko je sustavno duljenje. Dakle, dokinuće opreke po kvantiteti ne zahvaća jednako sve vokalske jedinice. Među buzetskim, ali i ostalim govorima duljenju je najpodložniji vokal *a* koji

purínat, udovíca; krúšva, šúša, napúnit; Krbavčići: kráva, plákat, bugáta, ležála; deběla, susěda, město; ugnjīšće; Ročko Polje: kráva, plákat, buyáta, smijála, ležála; léta, město, dělat, kulěnu, deběla, susěda, lumbrěna; purínat, cidít, jadít; sűša; Erkovčići: pálac, kámik, kráva, máša, bráta, lájat, plákat, buyáta, ležála, layála, kupát, ležát; město, susěda, lumbrěna, želězu, kulěnu; mólí, mólíla; sűša,³⁹ ugnjīšći.

E) Dulji se vokal *o* u nefinalnim slogovima. Tako je među pazinskim govorima u mjestu imenom Beram: *óko, bróda* Gjd., *pastóli* Nmn., *dimbóko*.

F) Dulje se različiti vokali, ali nesustavno, u pojedinim primjerima. Tako je:

- u rubnim pazinskim govorima Trviža (*kráva, noyámi, óko*) i Tinjana (*bogáta, spēkla, léta*)
- u motovunskim govorima Zamaska (*kráva, město, molíla*) i Kaldira (*plákala, město, deběla*).

G) Sustavno se dulje vokali *a*, *e* i *o*, a kvantitetom se, najčešće i kvaliteto-
tom, ne razlikuju od etimološki dugih vokala. Tako je u svim creskim i dva-
ma sjevernološinjским govorima mjesta imenom: Dragozetići (*zájeno, jásmika*
Gjd., *gromáca, kantála, kopála; brěme, lěto, deběli, zelěna, parněsal; dōbri,*
kōla, skōle Ljd., *visōko*); Beli (*rāme, mālin, ovcāmi* Imn., *pošapícāla, vriškāli;*
plěca, srědnji, posědite 2. l. mn. imp., *kolěno, besěda, nōsiju* 3. l. mn., *nōseca,*
kōža, govōrin); Valun (*māma, plákat, bogáta, kopála; cěkat, zrězat, pēkel* gl.
pridj. radni. m. r. jd., *větra* Gjd., *čavjěni, kolěno, nevěstica, deběli; nōhat, óko,*
mōstu Ljd., *dōber; mōlin, visōki, popōvo, postōleh* Lmn.); Orlec (*plákat, pádat,*
jābelka, siromāhi, kantála, bogāti; cěkat, zrězat, deběli, čevjěni; óko, Bōgu
Ljd., *dōbri, mōlin, visōki*); Ustrine (*kāmici, kášjat, bráta* Gjd., *pālac, siromāsi*
Nmn., *boyáta, kupovála, tovāra* Ajd.; *dělat, lěto, oběda* Gjd., *čavjěni, nevěsta,*

se dulji i u finalnome slogu, slijedi mu vokal *e*, a potom i ostali. Premda trend duljenja nastoji zahvatiti sve jedinice bez obzira na njihov položaj i da jezični razvoj ide u tom pravcu, držim da nije uputno generalizirati činjenice. Tim više što je to proces u trajanju, a bilježenjem točnih podataka na terenu i njihovom dijakronijskom analizom mogu se dobiti vrijedni podatci o ritmu, tijekovima i smjernicama akcenatskoga razvoja.

³⁹ U svim se četirima punktovima ostvaruje vokal *u* promijenjenih artikulacijskih svojstava. Pri njegovu se izgovoru govorni organi približavaju tako da je put prolaska fonacijske energije znatno uži. Izgovor je toga vokala donekle nalik izgovoru njemačkoga *ü*. Taj se glas u literaturi obično bilježi znakom *æ*, a budući da u ponuđenu popisu slova fonta u kojemu je pisan ovaj rad nema toga znaka s oznakom za poludugi naglasak, bilježila sam vokal *u*.

posēdite 2. 1. mn. imp.; *skōpamo, visōki, sabōta*); Belej (*māteri* Gjd., *brātu* Ljd., *pālec, noyāmi, cepāla, mēsto, sēdi* 2. 1. jd. imp., *dēlat, debēla, čevjēno, besēdu* Adj.; *Bōya* Gjd., *ōblak, gōdišć* Gmn., *sabōta, galbōko, rīneš, molīla*); Nerezine, Punta Križa (*štāla, kāpus, krāva, plācat, muāslīne, siromāsi* Nmn., *bogāta, kopālo, krepāla, pitāli, otāc*, ali *kolāc, konāc*; *vētar, dēlat, čekāt, vičēra, kaštēlu* Ljd., *postēja; ōci, kōpan* 1. 1. jd., *vōzi* 3. 1. jd., *konōba; molīli*); Sv. Jakov (*plācat, pisālo, krāva, povedāla, ukrāli; Crēsu, lēto, vētar, imēli, Amērika, pijēmo; kōze* Amn., *kōmad, pōkle, ōko, Lōzah* Lmn., *kōpamo, postōli* Gmn., *govōrit; oženīla*).

Svi su creski i sjevernološinjski govori obuhvaćeni istom tendencijom, no dosezi toga duljenja nisu jednaki. Čini se da su duljenja sustavnija što se više ide prema jugu. Tako je u dvama punktovima creske Tramontane, Belome i Dragozetićima, duljenje vokala *o* znatno rjeđe no u južnim punktovima, a već od Beleja južnije opserviran je i pokoji primjer duljenja vokala *i* u unutrašnjem slogu trosložnih i višesložnih riječi. U svim je tim govorima produljeni vokal kvantitetom gotovo jednak kvantiteti etimološki dugoga, što se očituje i na planu kvalitete, pa su tako primjerice u mjesnome govoru Nerezina zabilježene dublete *muāslīne* : *siromāsi* Nmn. i *vičēra* : *kaštēlu* Ljd. u kojima prvonavedeni primjeri podliježu kvalitativnim promjenama etimološki dugih vokala (dugi naglašeni *a* diftongira, a dugi naglašeni *e* je zatvorene artikulacije), a drugi još zadržavaju kvalitetu kratkih vokala. Moguće je pretpostaviti da će u daljnjemu jezičnome razvoju svi produljeni vokali biti i kvalitativno izjednačeni s primarno dugima čime će u tim sustavima biti potpuno dokinuta opreka po kvantiteti na vokalima *a, e* i *o*.

U creskim su govorima Beloga, Beleja, Dragozetića, Valuna i Ustrina zabilježena i duljenja u primjerima tipa *prāskva, plēsni, banēštra, brōskva, črešnja*; u govoru Nerezina već spomenuti primjer *muāslīna*, a u govoru Jurandvora primjeri *hrūšva* i *brōskva*.⁴⁰ Svim je navedenim primjerima zajedničko duljenje primarno kratkoga vokala ispred konsonantske skupine. Pritom se namjerno ne specificira pripada li konsonantska skupina istome slogu ili je činjenica početnoga rubnoga pojasa sljedećega sloga, odnosno vrijedi li slogorazdjel: *prask-va; ples-niv, banešt-ra, brosk-va, čreš-nja, muas-līna, hruš-va*, što bi značilo da se radi o duljenju u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom, ili je pak riječ o duljenju u otvorenu slogu kojemu slijedi slog s konsonantskom skupinom u početnome pojasu što pretpostavlja drugačiji slogorazdjel: *pra-skva, ple-sni, baneštra, bro-skva, črešnja, mua-sli-na, hruš-va*. Bez obzira na to kojemu tipu duljenja navedeni primjeri pripadaju i u kakovu se slo-

⁴⁰ U istome su mjesnome govoru brojniji primjeri bez duljenja tipa *mēsto, mesopūsti* Ljd.

gu ostvaruju, sigurno je da vokal koji se ostvaruje ispred konsonantske skupine doživljava u dubinskoj strukturi određene promjene. One mogu biti posljedica aktiviranja potencijalne morne strukture što ju prema recentnim derivacijskim fonološkim teorijama mogu imati i konsonanti.⁴¹

Posljedice su duljenja u otvorenu slogu dalekosežne po prozodijski sustav određenoga mjesnoga govora. Ono počinje u unutrašnjim slogovima, širi se na početne, da bi na koncu zahvatilo završne slogove. U takvim je sustavima u potpunosti dokinuta opreka po kvantiteti na naglašenim vokalima *a*, *e*, *o*, ali ne nužno na svima. Kako su u sustavu znatno brojniji otvoreni slogovi, vokali se s produljenim artikulacijskim značajkama počinju ostvarivati i u zatvorenim slogovima. Tako se primjerice u govoru Labina pored primjera *prěteli* i *zřezet* ostvaruje i primjer *urěh*, premda u tom govoru nisu zabilježena duljenja u slogu zatvorenu konsonantom. Postupno se produljuju i visoki vokali *u* i *i*, inače nepodložni duljenjima, a posljedica je sustav s potpunim dokinućem opreke po kvantiteti na naglašenim vokalima, dakle, sustav u kojem je relevantno samo mjesto naglasaka. Tako je u gotovo svim mjestima smještenim nešto južnije od Labina. To su naselja imenom Skvaranska, Brovinje, Viškovići, Drenje, Marina i Crni, po istraživanjima S. Vranić;⁴² Diminići i Cerovica, po opservaciji J. Kalsbeek,⁴³ te u Skitači i Ravnima po vlastitim istraživanjima. Svi se navedeni govori nalaze na rubnim dijelovima poluotoka smještena između uvale Prklog i zaljeva Raše. Slično se događa i u govorima buzetskoga dijalekta glavninu kojih karakterizira likvidacija kvantitativnih i kvalitativnih opozicija,⁴⁴ ali se pojedini mjesni govori međusobno razlikuju stupnjem te likvidacije pa je ona apsolutna u mjesnim govorima Nogle⁴⁵ i Račica, u govorima Sv. Martina i Bresta postoji tendencija izjednačavanja dvaju naglasaka jer se “kratkosilazni akcenat ističe oslabljenom silinom i dužim trajanjem, a dugosilazni akcenat blago lomljenim tonom i pokraćivanjem” (Šimunović 1970:36), dok je u mjesnim govorima Krbavčića⁴⁶ i Pagubica⁴⁷ još uvijek donekle očuvana opreka po kvantiteti na naglašenim vokalima.

Važnost je ovoga tipa duljenja u tome što sjeverozapadne čakavske govore kao jezično više ili manje jedinstvenu cjelinu cijepa u dva dijela razmeđa kojih ide od Lipe i Klane južnije do Zvoneće i potom se kraj Kraja spušta do mora.

⁴¹ O tome vidi više u Langston 2003.

⁴² Usp. Vranić 2005:102–103.

⁴³ Usp. Kalsbeek 1983:251–252.

⁴⁴ Usp. Lisac 2001:16.

⁴⁵ O tome vidi više u Kalsbeek 1984–1985:314.

⁴⁶ Usp. Grah 2002:23–25.

⁴⁷ Usp. Vranić 2005:89–93.

Svi punktovi smješteni zapadno od te linije podložni su u većoj ili manjoj mjeri duljenju u nefinalnim otvorenim slogovima.

3. Zaključak

Fenomen je duljenja naglašenih slogova jedna od važnih akcenatskih značajki sjeverozapadnih čakavskih govora. Analizom su dostupne literature i podataka prikupljenih terenskim radom utvrđena tri tipa duljenja kratkoga naglašenoga vokala:

- a. u slogu zatvorenu sonantom,
- b. u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom
- c. u otvorenu slogu.

Duljenje u slogu zatvorenu sonantom karakterizira sjeverozapadne čakavske govore u cjelini. Pojedinačni se mjesni govori razlikuju samo u stupnju dosljednosti toga duljenja, pa ono varira od sustavnoga duljenja u svim naglašenim i nenaglašenim slogovima zatvorenim sonantom do sustava u kojima se, bez obzira na to je li dokinuta opreka po kvantiteti na nenaglašenim slogovima, dulji samo naglašeni slog i to ne uvijek i ne u svim primjerima. Creski se govori od ostalih razlikuju usustavljenim razlozima za izostajanje duljenja: ne dulji se vokal u slogu zatvorenu sonantom koji je podrijetlom od poluglasa. Duljenju su manje podložni vokali u dvjema morfološkim kategorijama: obliku 1. l. jd. prezenta, najčešće glagola s jednosložnim infinitivom, i u pridjeva, pridjevskih zamjenica i posvojnih zamjenica Njd. m. r. s dočetcima *-av*, *-ov*, *-iv*. Intenzitet duljenja u slogu zatvorenu sonantom opada prema rubovima područja što ga teritorijalno zauzimaju sjeverozapadni čakavski govori, na otočkome arealu, u južnim žminjskim govorima, buzetskim i dr. Duljenje u slogu zatvorenu sonantom je važan raščlambeni kriterij. Naime, rezultat je takva duljenja u svim sjeverozapadnim čakavskim govorima (izuzev onih u kojima je dokinuta opreka po intonaciji) zavnuti naglasak čime se bitno razlikuju od jugoistočnih čakavskih govora u kojima se na tom mjestu ostvaruje dugi silazni naglasak.

Duljenje kratkoga naglašenoga vokala u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom nije jedna od akcenatskih značajki koja karakterizira sjeverozapadne čakavske govore kao cjelinu jer se ostvaruje unutar malobrojnih oaza i najčešće nije sustavno. Iz analiziranoga prikupljena materijala razvidno je da je najčešće duljenje u finalnim zatvorenim slogovima, osobito na sufiksu *-ac*, no i ono se ostvaruje u različitome intenzitetu. Duljenja u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom ostvaruju se okazionalno u sjevernoločinskim govorima, u dijelu labinskih govora, u govorima buzetsko-

ga dijalekta te u govorima boljunske skupine, a karakterističnija su za središnje čakavske govore.

Za razliku od duljenja kratkoga naglašenoga vokala u slogu zatvorenu sonantom koji karakterizira sve sjeverozapadne čakavske govore (i ne samo njih) i duljenja u slogu zatvorenu konsonantom ili konsonantskom skupinom koje je karakterističnije za središnje čakavske govore, duljenje u nefinalnome otvorenu slogu dijeli taj jedinstven jezični korpus u dvije cjeline:⁴⁸ istočnu ikavsko-ekavsku (uz izuzeće ekavskoga mjesnoga govora Crikvenice) i zapadnu ekavsku. Svi su ekavski govori smješteni zapadno od linije Zvoneća – Kraj i neki ekavski smješteni istočno od nje (Ponikve, Kukuljanovo, Škrljevo, Krasica, Praputnjak i dr.) s različitim intenzitetom podložni duljenju primarno kratkoga vokala u otvorenu slogu. Duljenju su najpodložniji unutrašnji slogovi trosložnih ili višesložnih riječi, a potom se duljenje širi na početne slogove i konačno (kako je u bužetskim i nekim južnim labinskim govorima) na završne što ima za posljedicu potpuno dokinuće opreke po kvantiteti i na naglašenim slogovima. Duljenju su podložniji nevisoki vokali *a*, *e*, *o* dok su duljenja visokih vokala *u* i *i* zabilježena, ali znatno rjeđe. S obzirom na sustavnost duljenja valja izdvojiti creske govore, te sjevernoločinske govore Nerezina i Sv. Jakova.

Duljenje je kratkoga naglašenoga vokala kompleksan fonetski fenomen koji, u nejednakome intenzitetu i različitoga tipa, karakterizira gotovo svaki sjeverozapadni čakavski govor. Istraživanje je duljenja nužno i stoga što ono može imati znatne posljedice na naglasni sustav pojedinoga mjesnoga govora, a praćenje promjena u sinkroniji omogućilo bi utvrđivanje tijeka mijena. To osobito važi za govore s duljenjem u otvorenu slogu posljedica kojega može biti dokinuće opreke po kvantiteti na naglašenim slogovima. Taj je postupak upravo u tijeku u bužetskim i u dijelu labinskih govora, a različite su interpretacije njihovih akcenatskih sustava, osobito akcenatskoga inventara, rezultat različitih metodologija istraživanja.

⁴⁸ Ovakva je podjela rezultat generalizacija provedenih u nastojanju ukazivanja na različite tendencije duljenja u tim dvama korpusima. Kao i kod ostalih izoglosa granica nije jednoznačno utvrđiva, i s jedne se i s druge strane potvrđuju govori koji odudaraju od ove generalizacije, no oni su malobrojni.

Literatura:

- BROZOVIĆ, DALIBOR 1998. Čakavsko narječje. Hrvatski jezik. Opole: Uniwersytet Opolski –Instytut Filologii Polskiej, 217–230.
- GRAH, ELENA 2002. Fonološke značajke mjesnog govora sela Krbavčići. *Buzetski zbornik*, 28, Buzet, 19–52.
- GREENBERG, MARC 2005. Dialect variation along the Mura. rad u rukopisu poslan za objavljivanje u *Čakavskoj riči*.
- HAMM, JOSIP 1974. *Staroslavenska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HOUTZAGERS, HUBRECHT PETER 1982. Accentuation in a Few Dialects on the Island of Cres. *South Slavic and General Linguistics*, 2, Amsterdam, 117–129.
- HOUTZAGERS, HUBRECHT PETER 1984.–1985. Vowel Systems of the Ekavian Dialects spoken on Cres and Lošinj. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 27/28, Novi Sad, 885–893.
- HOUTZAGERS, HUBRECHT PETER 1985. *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*. Amsterdam: Rodopi.
- JUNKOVIĆ, ZVONIMIR 1973. Prilog za suvremenu čakavsku dijalektologiju. *Čakavska rič*, 1, Split, 7–37.
- KALSBECK, JANNEKE 1983. Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadno-čakavskih govora u Istri. *South Slavic and General Linguistics*, 3, Amsterdam, 247–264.
- KALSBECK, JANNEKE 1984.–1985. Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 27-28, Novi Sad, 313–320.
- KALSBECK, JANNEKE 1998. *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- LANGSTON, KEITH 1998. On the Boundary of Morphology and Phonology: Accentual Alternations in the Čakavian Nominal Inflection. *Balkanistica*, 11, 31–54.
- LANGSTON, KEITH 2003. Derivational vs. non-derivational approaches: Phonologically Opaque Alternations of Quantity in the Čakavian Dialects. *Die Welt der Slaven*, XLVIII, 169–186.
- LISAC, JOSIP 2001. Fonološke značajke buzetskoga dijalekta. *Čakavska rič*, 2, Split, 13–22.
- LUKEŽIĆ, IVA 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- LUKEŽIĆ, IVA 1998. *Govori Klane i Studene*. Crikvenica: Libellus.
- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1995. Naglasak glagolskog pridjeva radnog u čakavskom narječju. *Filologija*, 24-25, Zagreb 247–251.

- MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1996. Naglasni odnosi infinitiva i prezenta u čakavskom narječju. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 30-31, Zagreb, 9–41.
- MOGUŠ, MILAN 1966. Današnji senjski govor. *Senjski zbornik*, 2, Senj, 5–152.
- MOGUŠ, MILAN 1977. *Čakavsko narječje: Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- MOGUŠ, MILAN 1993. Dijalektološki povratak Brseču. *Filologija*, 20-21, Zagreb, 313–321.
- STANG, CHRISTIAN 1965. *Slavonic accentuation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- STANKIEWICZ, EDWARD 1993. *The accentual patterns of the Slavic languages*. Stanford: Stanford University Press.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1970. Dijalekatske značajke buzetske regije. *Istarski mozaik*, 8/5, Pula, 35-49.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1976. Takozvana buzetska kajkavština. *Istra*, 6/7, Pula, 41–44.
- TIMBERLAKE, ALAN 1983a. Compensatory Lengthening in Slavic. 1: Conditions and dialect geography. *Papers on the Occasion of the Ninth International Congress of Slavists (UCLA Slavic Studies, 7)*, Kiev, Slavica: Columbus, Ohio, 207–235.
- TIMBERLAKE, ALAN 1983b. Compensatory Lengthening in Slavic. 2: Phonetic Reconstruction. *American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists*, Kiev, Slavica: Columbus, Ohio, 293–319.
- TURK, MARIJA 1992. *Fonologija hrvatskoga jezika*. Rijeka – Varaždin: Izdavački centar Rijeka – Tiskara Varaždin.
- VERMEER, WILLEM ROELOF 1982. On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents. *Studies in South Slavonic dialectology*, Leiden, 111–73.
- VRANIĆ, SILVANA 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- ZUBČIĆ, SANJA 2006. *Akcentatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (sinkronijski i dijakronijski aspekt)*, doktorska disertacija u rukopisu, Rijeka.

Lengthening of the stressed vowels in the northwestern čakavian local idioms

Abstract

The paper analyses the changes in the quantity of the stressed vowel in the North Western Čakavian local idioms. Unlike lengthening, shortening of the stressed vowels is very rare and erratic. Three basic types of lengthening can be identified:

- 1 lengthening in a syllable closed by a sonant;
- 2 lengthening in a syllable closed by a consonant or a consonant cluster;
- 3 lengthening in an open syllable.

For each type of lengthening, a list of local idioms in which they have or have not been identified is given, and its scope, intensity and consequences are determined. On the basis of comparison with the corresponding lengthening in the Central and South Eastern Čakavian local idioms, discriminatory value of each type of lengthening for the North Western Čakavian local idioms is identified.

Ključne riječi: čakavsko narječje, sjeverozapadni čakavski govori, akcentuacija, duljenja

Key words: Čakavian dialect, North Western Čakavian, accentuation, lengthening